

ТЕРМІНОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ СЛОВНИКІВ

Бібік І. М.

Науковий керівник – ст. викладач Сергієва А. В.

Харківський національний університет радіоелектроніки
(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (057) 702-14-98)

Анотація: ознайомлення з поняттям термінографії; аналіз розвитку й становлення словникарської справи в Україні.

Ключові слова: термінологія, термінографія, словник.

Українська національна термінологія та термінографія успішно розвиваються. Досягнення української термінології знаходять свою практичну реалізацію в термінографічних працях – виданнях галузевих словників мови спеціального призначення. Протягом перших десятиліть незалежності України вийшло лише термінологічного типу більше 500 словників з різноманітних галузей знань, виробництва, культури тощо. Використання словників різних типів підвищує грамотність і знання мови, розширює кругозір людини, підносить загальний рівень її культури. У них подана інформація про те, якими знаннями володіло людство у певну епоху, з різних галузей науки, техніки, мистецтва. Словники мають велике значення у поширенні мовних норм та розвитку мовної культури. Вони служать довідниками про правильне написання слова, його лексичне значення та походження.

Термінографія – це частина розділу лексикографії, що займається складанням й використанням фахових термінологічних словників.

Практична діяльність термінографії полягає у збиранні та обробці матеріалу. Теоретична термінографія поєднує в собі теорію та історію термінографії. Найважливішими проблемами термінографії та лексикографії є дві:

- проблема класифікації й типології спеціальних словників;
- проблема структури словника, принципів організації окремих структурних елементів словників різних типів.

На сьогодні термінографія, а також лексикографія вступили в новий етап розвитку. Оптимізація комп'ютерних технологій дозволила сформувати такі напрямки прикладної лінгвістики, як комп'ютерна та корпусна лінгвістика, що стало приводом для впровадження інновацій у науці про словники та створення нових тематичних словників.

Попередниками сучасних словників в Україні були рукописні, а пізніше – друковані, що датуються періодом IX–XII ст. «Перший церковнослов'янський український словник невідомого автора «Лексисъ съ толкованіємъ словенскихъ словъ просто» складений із церковнослов'янських слів, налічує 896 вокабул. У словнику зібрано глоси з різних джерел, використано й попередні лексикографічні праці. Вокабули розміщено за алфавітом (проте абеткування не витримано), імена введено у формі назв в однині, дієслова – в 1-й особі однини

теперішнього часу. Багато слів подано не в вихідних формах. Матеріали «Лексису» згодом використали Лаврентій Зизаній та Памва Беринда» [2].

Перший друкований словник видано у 1596 році у Вільно як додаток до «Граматики слов'янської мови» відомого українського мовознавця й церковного діяча Лаврентія Зизанія. У праці надруковано приблизно 1000 статей, розташованих за алфавітним порядком; тлумачення старослов'янізмів і запозичень із західноєвропейських мов Зизаній подавав за допомогою староукраїнської, тому ця праця – перша спроба нормалізації лексичного складу двох мов. Мовознавча діяльність великого мовознавця П. Беринди сприяла формуванню та розвитку науково-філологічного напрямку в духовній культурі України та стала теоретичною базою для майбутніх лексикографічних праць кінця XVI – початку XVII ст. Словничок, доданий І.П. Котляревським до поеми «Енеїда», вважається першим друкованим словником сучасної української мови. Саме тому сучасні науковці визнають письменника зачинателем не тільки нової української літератури, а й нової української лексикографії.

Наступний період (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) відзначився в Україні створенням своєрідних словників до збірок пісень М. Цертелєва (1819), М.Максимовича (1827), етнографічної розробки І.Кулжинського (1827), М. Гоголя (1831), до творів Марка Вовчка (1861) та багатьох інших. Виходять друком самостійні, переважно українськоросійські та російсько-українські словники, серед яких праці О. Павловського (1818), І. Войцеховича (1823), О.АфанасьєваЧужбинського (1855), П. Білецького-Носенка (1838–1843), «Малоруско-німецький словар» Є. Желехівського й С. Недільського (т. 1-2, 1885–1886). У надзвичайно напружених умовах заборон української мови (XIX–початок XX ст.) в Росії було опубліковано двотомний російсько-український Є. Тимченка (1892–1897), чотиритомний російсько-український тлумачний М. Уманця і А. Спілки (1893–1898), чотиритомний «Словарь української мови» Б.Д. Грінченка (1907–1909). Ці словники сприяли розвитку та стандартизації національної термінології, поширенню українських ідей у всьому світі. Відомо, що протягом окресленого періоду було видано немало українсько-російських та російсько-українських словників. Всі вони вже застаріли, але мають велике наукове, культурне та історичне значення.

Тенденції розвитку українського словникарства початку XX ст. мали такий самий характер як і у попередні десятиліття. У 20-ті роки, тобто у період українізації, мовознавці плідно працювали над упорядкуванням наукової термінології. Потреби в такій унормованій термінології зумовили зростання кількості друкованих видань: наукових розвідок, монографій, підручників.

Як свідчать факти, «історія формування української наукової мови – це постійне переборювання політичних перешкод і заборон» [3, с. 3]. Вітчизняна лексикографія впродовж років переживала і злети, і падіння: 30–40-ті роки відзначилися нищенням української наукової термінології, як наслідок боротьби з «націоналістичними проявами»; надання українській мові статусу державної створило умови для видання українською мовою галузевих

словників. У період кінця 40–50-х років ХХ століття термінологічні словники друкувалися поодинокими виданнями. Перший словник, який вийшов у повоєнні роки, був латинсько-українсько-російський словник медичної термінології, укладачем якого є М. Ф. Книпович.

У 60–70 роки осередком словникового книговидання був Київ. На жаль, 80-ті роки позначені спадом спеціальної лексикографії. Назагал за десятиріччя вийшло у світ лише близько 20 видань здебільшого енциклопедично-довідкового типу. Про стан словникарської праці цього періоду красномовно свідчить те, що в Україні в окремі роки не було видано жодного словника спеціальної лексики.

Впровадження Закону «Про мови в Україні» викликало небувале піднесення термінографічної праці на початку 90-х років. До словникарської роботи залучилися численні індивідуальні дослідники, творчі колективи, спеціалізовані організації. Такі ж тенденції розвитку спостерігалися в Україні протягом першого десятиріччя незалежності. З тих часів і по сьогоднішній день вдосконалюються методологічні засади термінографічної роботи, розширюється коло лексикографічно опрацьованих галузей знань, термінологічна лексикографія прагне до відновлення справжньої української мови.

Отже, термінографія активно і плідно розвивається, історія термінографії демонструє тісний зв'язок кожного періоду її розвитку. Формування та становлення словникарської справи в Україні відбулось на національній основі. Здобутки видатних науковців-мовознавців свідчать, що лексикографія надзвичайно важлива в житті людини, оскільки саме словники фіксують сукупність знань суспільства, рівень його інтелекту.

Література

1. Покровська О. А., Сапожнікова Л. Я., Руденко С. М. Українська термінографія: історія, теорія, практика. Харків: ХДУХТ, 2015.
2. Ковтун Л. С. Питання східнослов'янської лексикографії XI–XVII ст. К.: Наук. думка, 1979. 212с.
3. Симоненко Л. О. Нові підходи до розбудови української наукової термінології II пол. ХХ – поч. ХХІ ст. *Українська термінологія та сучасність: зб. наук. праць*. К., 2005. С. 22–23.
4. Українська термінографія 1948–2002 : Бібліографічний покажчик / Марія Комова. Л. : Ліга-Прес, 2003. 112 с.